

Índex temàtic

<i>Pròleg</i>	7
ASTRONOMIA	
<i>1. Generalitats</i>	13
1. L'astronomia en el context d'altres ciències JOSEP MARIA TRIGO I RODRÍGUEZ	15
1.1 Consideracions generals	15
1.2 Magnituds i unitats més comunes	16
2. Aspectes històrics dels estudis astronòmics PEDRO RUIZ-CASTELL	17
2.1 Consideracions generals	17
2.2 L'astronomia àrab al llevant andalusí	17
2.3 La transmissió de l'astronomia àrab a l'Europa medieval	18
2.4 L'astronomia a la cort de Pere el Cerimoniós	19
2.5 Els orígens de la modernitat	20
2.6 La revolució científica	21
2.7 La Il·lustració	23
2.8 El segle XIX i la primera meitat del XX	24
Professionals i aficionats	24
Les noves institucions astronòmiques	25
La importància dels eclipsis	26
Els primers observatoris astronòmics universitaris	26
Barcelona i la relativitat	27
Els jesuïtes i l'astronomia	28
El món "amateur" durant el franquisme	28
2.9 La segona meitat del segle XX i els nous centres per a la recerca professional	30
2. El sistema solar	31
1. Visibilitat dels cossos del sistema solar des de la Terra ENRIQUE GARCÍA MELENDO	33
1.1 Consideracions generals	33
1.2 La volta celeste	33
Els moviments de la Terra	34
1.3 Les estrelles fixes vistes des de diferents punts de la Terra	34
1.4 Els astres amb moviment propi	35
El Sol vist des de la Terra	35
La visibilitat de la Lluna	36
1.5 Els eclipsis	38
Els eclipsis de Sol	39
Els eclipsis de Lluna	40
Eclipsis al sistema solar	40
1.6 La visibilitat general dels planetes	41
Les condicions físiques d'observació dels planetes	43
Mercuri	43
Venus	44
Mart	44
Júpiter i Saturn, els gegants de gas	46
Urà i Neptú	47
Els satèl·lits planetaris	47
1.7 La visibilitat de cossos menors	48
Asteroides	48
Cometes	48
Cossos del cinturó de Kuiper o transneptunians	48
Meteoroides	48

2. La formació i l'evolució del Sol JOSEP LLUÍS BALLESTER	49
2.1 Consideracions generals	49
2.2 El Sol en el marc de la Galàxia.	49
2.3 L'origen del Sol	50
Una estrella aïllada	50
Un cúmul obert amb estrelles de massa diferent	52
2.4 El Sol en la fase de seqüència principal	53
La generació d'energia al Sol	54
El camí de l'energia des de l'interior del Sol fins a la superfície	56
2.5 L'evolució futura del Sol	57
La fase de gegant vermella i la branca horitzontal	57
La fase asimptòtica de les gegants	57
La fase de nebulosa planetària	58
La fase de nana blanca	58
3. La formació dels planetes del sistema solar JOSEP MARIA TRIGO I RODRÍGUEZ	59
3.1 Consideracions generals	59
3.2 Del disc protoplanetari als planetesimals	59
3.3 El sistema solar interior	60
Mercuri	60
Venus	61
La Terra	61
Mart	63
Altres cossos planetaris	64
3.4 El sistema solar exterior	64
La formació dels planetes gegants	64
La formació dels planetes rocosos	66
L'evolució de l'atmosfera de la Terra vers l'origen de la vida	67
4. L'estructura interna de la Terra JORDI DÍAZ CUSÍ	69
4.1 Consideracions generals	69
L'edat de la Terra	69
La formació i la composició química del planeta Terra	69
La mida, la forma i els moviments de la Terra	70
4.2 L'estudi de l'interior de la Terra	72
Els avenços dels clàssics	72
Sismologia i estructura interna de la Terra	73
4.3 El nucli terrestre	74
Les propietats del nucli extern i intern	74
L'origen del camp magnètic terrestre	75
4.4 El mantell terrestre	76
El mantell superior	76
El mantell inferior	77
Convecció i estructura tridimensional del mantell	78
4.5 L'escorça terrestre	79
L'escorça oceànica	80
L'escorça continental	81
5. Els cossos menors del sistema solar: asteroides, cometes i planetoides transneptunians JOSEP MARIA TRIGO I RODRÍGUEZ	82
5.1 Consideracions generals	82
5.2 El descobriment del cinturó d'asteroides	83
5.3 La cerca de cossos propers a la Terra a l'era digital	85
5.4 Característiques dels objectes propers a la Terra (NEO)	86
5.5 Plutó i el cinturó transneptunià	86
El no-planeta Plutó	86
Més enllà de Plutó: cometes	87
5.6 Els cossos transneptunians	88
La població de centaures	89
Cossos del cinturó transneptunià extern	89

5.7 Les poblacions de cometes i el núvol d'Oort	90
Els cometes segons el seu període	91
Una nova era en l'exploració dels cometes	92
6. Dels asteroides als meteorits JORDI LLORCA	94
6.1 Consideracions generals	94
6.2 Els asteroides	94
Els asteroides propers a la Terra.	95
6.3 Els meteorits	95
La caiguda d'un meteorit	96
Els cràters d'impacte.	98
Tipus de meteorits.	99
L'edat dels meteorits	101
6.4 Les condrites.	102
Classificació química	102
Classificació petrològica.	103
6.5 Les acondrites.	104
6.6 Els meteorits metàl·lics.	105
7. Del medi interestel·lar a l'origen de la vida DAVID BUENO	107
7.1. Consideracions generals.	107
La complexitat de definir la vida	107
7.2 Els orígens de la vida	108
Breu història de la recerca	108
Origen o orígens de la vida?	109
7.3 L'evolució prebiòtica	110
L'escorça i l'atmosfera de la Terra primitiva.	110
Les primeres biomolècules.	112
7.4 Els primers éssers vius	115
La posició filogenètica de LUCA	115
La natura del darrer ancestre comú universal	116
Quants ancestres va tenir LUCA?.	120
On va viure LUCA?	120
L'origen dels ecosistemes	121
7.5 L'estudi de les possibles formes de vida en altres planetes.	122
3. La Galàxia	123
1. La descoberta de la Galàxia DAVID GALADÍ-ENRÍQUEZ	125
1.1 El cosmos medieval.	125
1.2 Interpretacions de la Via Làctia	125
La Via Làctia a través dels ulls i del telescopi de Galileu	126
1.3 De Herschel a Hubble: nebuloses i galàxies	127
1.4 Com és la Galàxia.	130
El disc	130
El bulb i l'halo.	131
La Galàxia vista des del seu interior	131
1.5 Una passejada per la Via Làctia	132
1.6 Més enllà de la Via Làctia.	134
2. Estructura, components i formació de la Galàxia CARMEN JORDI I EDUARD MASANA	135
2.1 Introducció	135
2.2 L'estructura de la Galàxia.	135
Les poblacions estel·lars	135
L'halo.	136
El disc galàctic	137
El bulb i el centre galàctic.	140
2.3 La Galàxia en moviment.	141
Moviment relatiu de les estrelles respecte al Sol	141
Moviment del Sol i de l'entorn solar.	142

Rotació del disc	142
Rotació de la matèria i de l'estructura espiral	143
Moviments a l'halo	143
2.4 La formació de la Galàxia	144
3. El cicle vital de les estrelles i de la Via Làctia JORDI ISERN	145
3.1 Consideracions generals	145
3.2 Els primers indicis de l'evolució estel·lar	145
3.3 Classes d'estrelles	146
La llum de les estrelles	147
3.4 El cicle vital de les estrelles	148
La fusió termonuclear	148
Les estrelles com a reactors nuclears	149
Les etapes del cicle vital	151
3.5 La mort de les estrelles	152
El col·lapse del nucli de l'estrella	152
La mort de les estrelles petites	153
3.6 Origen dels elements químics	153
4. Les primeres fases en la formació de les estrelles AINA PALAU PUIGVERT, JOSEP MIQUEL GIRART MEDINA I ROBERT ESTALELLA BOADELLA	155
4.1 Consideracions generals	155
4.2 L'origen de les estrelles	155
El medi interestel·lar de la Galàxia	155
L'inici del procés de formació d'una estrella	157
4.3 Formació d'estrelles de baixa massa	157
Fase preestel·lar dels nuclis densos	157
Fase protoestel·lar	159
Fase T Tauri	160
4.4 Estrelles d'alta massa	161
La formació estel·lar d'alta massa	161
Diferències amb la formació estel·lar de baixa massa	162
5. A la descoberta de planetes extrasolars IGNASI RIBAS	164
5.1 Consideracions generals	164
5.2 Mètodes de detecció d'exoplanetes	164
La velocitat radial	164
El trànsit planetari	166
L'astrometria	167
Altres mètodes indirectes: el cronometratge i les microlents gravitacionals	167
Els mètodes directes basats en imatges	167
5.3 Característiques dels exoplanetes descoberts fins ara	168
5.4 Formació d'exoplanetes: migració	168
5.5 La nova era de l'exoplanetologia	169
Estudi de les atmosferes planetàries mitjançant trànsits	169
Biomarcadors atmosfèrics i teledetecció de vida	170
5.6 L'habitabilitat dels exoplanetes	171
La zona habitable	171
Factors que influeixen en l'habitabilitat	172
4. L'Univers extragalàctic	173
1. Els cúmuls de galàxies VICENT J. MARTÍNEZ	175
1.1 Consideracions generals	175
1.2 Una mica d'història	175
1.3 La classificació de les galàxies	175
1.4 Agrupacions de galàxies	176
El Grup Local	176
Els grups compactes	178
Els cúmuls de galàxies	178
Els supercúmuls	181

1.5 Distàncies galàctiques	182
1.6 L'estructura a gran escala de l'Univers	183
1.7 L'Univers profund	184
1.8 L'Univers a l'ordinador	185
2. L'origen i el futur de l'Univers EMILI ELIZALDE	186
2.1 Consideracions generals	186
2.2 L'existència d'un Univers extragalàctic	186
2.3 D'un Univers estàtic a un Univers en expansió	187
2.4 L'origen de l'Univers: el Big Bang	188
La radiació còsmica de fons: la confirmació del Big Bang	188
2.5 Després del Big Bang: l'etapa d'inflació de l'Univers	190
2.6 Dos punts pendents en el coneixement del cosmos	190
L'instant zero.	190
La matèria fosca	191
2.7 El primer mapa en tres dimensions de l'Univers	192
2.8 L'expansió de l'Univers s'accelera	192
Es fa necessària l'energia fosca.	193
3. L'Univers en expansió FRANCISCO JAVIER CASTANDER SERENTILL	195
3.1 Consideracions generals	195
3.2 Principis bàsics de l'Univers.	195
3.3 L'estudi de les nebuloses difuses	196
3.4 L'origen de l'Univers en expansió i el Big Bang.	198
3.5 El descobriment de la radiació còsmica de fons.	198
3.6 Caracterització de l'expansió	200
3.7 La formació de les galàxies i la geometria de l'Univers: fluctuacions en la radiació còsmica de fons	200
3.8 L'Univers accelerat	201
3.9 El futur de la cosmologia observacional.	202
4. L'Univers visible i invisible: detecció i producció de matèria fosca JOSÉ BERNABEU	203
4.1 Consideracions generals	203
4.2 Les dues fronteres de la física.	203
La frontera dels nivells atòmic i subatòmic	204
La frontera dels nivells més grans	205
4.3 L'Univers observable i l'Univers visible	206
L'origen dels elements en l'Univers visible.	206
4.4 L'Univers en expansió.	207
4.5 La història de l'Univers.	208
4.6 L'existència de matèria fosca: la segona revolució copernicana	210
Observacions que confirmen l'existència de la matèria fosca	211
4.7 La composició de la matèria fosca	212
Candidats a constituir la matèria fosca freda.	212
Detecció i producció de matèria fosca freda	212
4.8 Perspectiva	214
Annex.	215
El cel al llarg de l'any DAVID GALADÍ-ENRÍQUEZ	217
Consideracions generals	217
Els mapes del cel.	218
El cel de la primavera	220
El cel de l'estiu	221
El cel de la tardor	223
El cel de l'hivern	224
La precessió dels equinoccis i les taules menorquines.	225

ADDENDA GEOLÒGICA

1. La història recent dels estudis geològics als Països Catalans CARMEN PUIG, XAVIER BERÁSTEGUI I ANTONI ROCA	229
1.1 Consideracions generals	229
1.2 Geologia i sostenibilitat	229
1.3 La geologia i les tecnologies de la informació i la comunicació	230
Del mapa geològic en paper als mapes en línia	230
Les infraestructures de dades espacials i els geoportals	232
1.4 Els riscos geològics i la seva prevenció	233
La prevenció dels riscos geològics als Països Catalans CARMEN PUIG, XAVIER BERÁSTEGUI I ANTONI ROCA	234
1.5 L'ús del subsòl	235
El subsòl de la ciutat	235
L'ús del subsòl profund com a magatzem: l'emmagatzematge geològic	235
L'energia i el subsòl	237
L'estudi i la visualització del subsòl: la geologia de Catalunya en 3D CARMEN PUIG, XAVIER BERÁSTEGUI I ANTONI ROCA	238
1.6 La divulgació dels valors del patrimoni geològic	239
L'Any Internacional del Planeta Terra	239
Les àrees d'interès geològic	239
Els geoparcs	240
Els Espais d'Interès Geològic	240
Els museus i altres iniciatives per a la divulgació del patrimoni geològic	240
El cas de Sant Llorenç de Morunys com a exemple de patrimoni geològic CARMEN PUIG, XAVIER BERÁSTEGUI I ANTONI ROCA	241
1.7 Els instituts geològics del segle XXI	242
1.8 L'Institut Geològic de Catalunya	243
Avaluació i prevenció de riscos geològics	244
El cas del barri de l'Estació de Sallent: un procés geològic induït per l'activitat humana CARMEN PUIG, XAVIER BERÁSTEGUI I ANTONI ROCA	245
L'enginyeria geològica, la geotècnica i la geofísica	246
Centre de Documentació i Arxiu Geològic	246
Cartografia geològica, edafològica i geotemàtica	247
Recerca i divulgació	247
El Mapa geològic de Catalunya CARMEN PUIG, XAVIER BERÁSTEGUI I ANTONI ROCA	248
L'Atlas geològic de Catalunya CARMEN PUIG, XAVIER BERÁSTEGUI I ANTONI ROCA	250
2. Els canyons submarins MIQUEL CANALS, DAVID AMBLÀS, GALDERIC LASTRAS, ANNA SÀNCHEZ-VIDAL, ANTONI M. CALAFAT, XAVIER RAYO, JOSÉ LUIS CASAMOR	251
2.1 Consideracions generals	251
2.2 Què és un canyó submarí	251
2.3 Els canyons submarins de la mar Catalanobalear	252
Els grans canyons submarins del marge català del nord	254
Els variats canyons submarins del marge català central	259
Els canyons submarins en serrell del marge de l'Ebre	260
Els poc coneguts canyons submarins dels marges balears	262
2.4 L'origen dels canyons submarins	263
La relació entre els canyons i els rius costaners	264
La reconstrucció de les connexions entre riu i canyó	264
2.5 La dinàmica dels canyons submarins	265
Les cascades d'aigües denses de plataforma	265
2.6 Transferència d'impactes antropogènics pels canyons submarins	267
2.7 Noves tècniques d'estudi del fons marí	268
Batimetria de multifeix	268
Cartografia de multifeix de la mar Catalanobalear MIQUEL CANALS, DAVID AMBLÀS, GALDERIC LASTRAS I XAVIER RAYO	270
Els ancoratges instrumentats	271
L'exploració del fons marí amb vehicles submarins	272
3. Tectònica activa i paleosismologia PERE SANTANACH	273
3.1 Falles i terratrèmols	273
Terratrèmols instrumentals i històrics	273
Paleosismologia	275

3.2 Les falles actives	278
Les falles actives als Països Catalans	278
4. Registre geològic de fenòmens astronòmics <small>ORIOLOMS</small>	286
4.1 Consideracions generals	286
4.2 L'estudi de les variacions: els descriptors	286
4.3 El registre de les variacions solars	287
Els descriptors de variacions solars usats als Pirineus	288
4.4 El registre de variacions orbitals	288
Els cicles orbitals de Milankovitch	289
Les proves geològiques de la ciclicitat orbital	289
Cicles orbitals de Milankovitch <small>ORIOLOMS</small>	290
Ciclicitat orbital i canvis climàtics	292
4.5 Els impactes de meteorits	294
Les evidències dels impactes	294
L'impacte del límit entre el Cretaci i el Paleogen (K-Pg)	297
El límit entre el Cretaci i el Paleogen als Països Catalans	299
<i>Bibliografia</i>	301
<i>Índexs</i>	309
<i>Índex terminològic</i>	310
<i>Índex temàtic</i>	313